

**Milliy ozchiliklarning ta'lim huquqlariga oid Gaaga
tavsiyalari va tushuntirish xati**

1996 yil oktabr

Ushbu bukletda keltirilgan har qanday ma'lumotni ko'chirib olishingiz va undan foydalanishingiz mumkin; manbani ko'rsatib o'tsangiz minnatdor bo'lamiz. Ingliz tilidagi buklet asli Etnik guruhlararo munosabatlar fondi tomonidan ishlab chiqilgan va chop etilgan, ISBN 90 – 75989-01 - 6.

Batafsil ma'lumot uchun quyidagi manzilga murojaat qiling:

Milliy ozchiliklar masalalari bo'yicha Oliy Komissar idorasi

Prinsessegracht 22

2514 AP Gaaga

Tel: +31 (0)70 312 5500

Fax: +31 (0)70 346 5213

E-mail: hcnm@hcnm.org

www: osce.org/hcnm/

KIRISH

Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti (YEXHT) o'zining 1992 yil iyul oyida qabul qilingan Xelsinki Qarorlarida «imkon qadar erta bosqichlarda nizolarning oldini olish» maqsadida Milliy ozchiliklar masalalari bo'yicha Oliy Komissar lavozimini ta'sis etdi. Ushbu lavozim asosan sobiq Yugoslaviyadagi vaziyatga javoban ta'sis etildi, chunki, ba'zi fikrlarga ko'ra, bu vaziyat Yevropaning boshqa mintaqalarida, ayniqsa demokratik tizimga o'tish davrida bo'lgan mamlakatlarda takrorlanishi va 1990 yil noyabr oyida davlat va hukumatlar rahbarlari tomonidan qabul qilingan Yangi Yevropa Parij Xartiyasida zikr etilgan tinchlik va farovonlik istiqbollari xavf ostiga qo'yishi mumkin.

1993 yilning yanvar oyida janob Maks van der Stul birinchi bo'lib YEXHT Milliy ozchiliklar masalalari bo'yicha Oliy Komissar (MOMOK) lavozimini qabul qildi. O'tmishda Parlament a'zosi, Gollandiya tashqi ishlar vaziri, Birlashgan Millatlar Tashkilotida doimiy vakil va ko'p yillar davomida inson huquqlari himoyachisi bo'lgan janob Maks van der Stul, o'zining katta tajribasiga tayanib, asosiy e'tiborni o'z fikriga ko'ra kelajakda nizo kelib chiqishiga sabab bo'lishi mumkin bo'lgan Yevropadagi milliy ozchiliklar va markaziy hukumatlar o'rtasidagi kelishmovchiliklarga qaratdi. Diplomatik vositalar orqali asta-sekin harakat qilgan Komissar Albaniya, Xorvatiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Latviya, Makedoniya, Ruminiya, Slovakiya va Ukraina kabi o'ndan ortiq davlatlarda faoliyat olib bordi. U o'z faoliyatini asosan bir davlatda ko'pchilik, boshqasida ozchilikni tashkil etuvchi milliy va etnik guruhlariga mansub shaxslar bilan bog'liq vaziyatlarga qaratib, potensial davlatlararo keskinlik va nizolar manbai bo'lgan muammolarga davlat mutasaddilari e'tiborini oshirdi. Haqiqatda ham, bunday kelishmovchiliklar Yevropa tarixiga katta ta'sir o'tkazgan.

Milliy ozchiliklar orasidagi kelishmovchiliklar bilan bog'liq muammolarga Komissar mustaqil, xolis va hamkorlikka intiluvchi vositachi sifatida yondashdi. Nazorat organi bo'lmagan Milliy ozchiliklar bo'yicha Oliy Komissar har bir davlat imzo chekkan xalqaro andozalarni o'zining tahlil tamoyillari va maxsus tavsiyalariga asos qilib olgan. Shu bois, barcha YEXHT ishtirokchi davlatlari qabul qilgan majburiyatlar, ayniqsa Inson masalalari Konferensiyasi tomonidan 1990 yilda qabul qilingan Kopengagen

Hujjatida zikr etilgan majburiyatlarni yodga olish foydadan holi emas. Hujjatning IV qismida milliy ozchiliklar bilan bog‘liq majburiyatlar batafsil keltirilgan. Shuni ham aytib o‘tish zarurki, YEXHT ishtirokchi davlatlarining barchasi BMTning inson huquqlari, jumladan milliy ozchiliklar huquqlari bilan bog‘liq majburiyatlariga va aksariyati Yevropa Kengashi andozalariga rioya qilishga majburdir.

Deyarli to‘rt yillik intensiv faoliyatdan so‘ng Komissar o‘zi faoliyat ko‘rsatayotgan bir qator davlatlarda qayta-qayta takrorlanuvchi muammo va masalalarni aniqlab ularga asosiy e‘tiborni qaratdi. Bular orasida milliy ozchiliklar ta‘limi, ayniqsa til ta‘limi alohida o‘rin tutadi, chunki, Komissarning yaqindagi bayonotiga ko‘ra, «Ta‘lim milliy ozchilikka mansub shaxslarning o‘ziga xos xususiyatlarini saqlab qolish va chuqurlashtirishning o‘ta muhim elementidir». Shuni nazarda tutib, Komissar 1995 yil kuzda Etnik guruhlararo munosabatlar fondidan xalqaro miqyosda tan olingan ekspertlardan tashkil topgan kichik guruh bilan maslahat ishlari olib borishni va ularga YEXHT mintaqasida milliy ozchiliklar ta‘lim huquqlarini munosib va izchil yo‘l bilan joriy etish bo‘yicha tavsiyalar berishni so‘radi.

Etnik guruhlararo munosabatlar fondi – 1993 yilda Milliy ozchiliklar masalalari bo‘yicha Oliy Komissarga ko‘makchi sifatida maxsus vazifalarni bajarish uchun ta‘sis etilgan nodavlat tashkiloti – turli tegishli soha mutaxassislari bilan maslahatlar, shu jumladan Gaagada ikkita majlis o‘tkazdi. Bu mutaxassislar guruhiga bir tomondan xalqaro huquq sohasida ixtisoslashgan huquqshunoslar, boshqa tomondan milliy ozchiliklarning vaziyatlari va ehtiyojlari masalalarida ixtisoslashgan tilshunos va ta‘lim mutaxassislari kirgan. Guruh quyidagi mutaxassislardan iborat edi:

A.G. Boyd Robertson, Stretklyad universiteti Gal tili bo‘yicha katta o‘qituvchisi (Birlashgan Qirollik); D-r Piter van Dayk, Davlat Kengashi a‘zosi (Gollandiya); D-r Asbyorn Eyde, Norvegiya Inson Huquqlari instituti direktori (Norvegiya); Prof. Rayn Myullerson, Kings Kollej Xalqaro huquq bo‘limi boshlig‘i (Birlashgan Qirollik); Prof. Allan Rosas, Abo Akademi universiteti (Finlyandiya); D-r Tove Skuttnabb-Kangas, Roskilde universiteti tillar va madaniyat bo‘limi professori (Daniya); Prof. Dyerd Shepe, Yanosh Pannonius universiteti tilshunoslik fanlari bo‘limi (Vengriya); Prof. Patrik Tornberri, Kil universiteti

huquqshunoslik bo'limi (Birlashgan Qirollik); janob Yenne van der Velde, O'quv dasturlari ishlab chiqish milliy instituti katta maslahatchisi (Gollandiya).

Modomiki, amaldagi milliy ozchiliklarning huquqiy me'yorlari inson huquqlarining ajralmas qismi ekan, maslahatlar davlatlar barcha inson huquqlari bilan bog'liq majburiyatlarga, shu jumladan kamsitmaslik majburiyatiga amal qiladi degan taxminga asoslanib boshlandi. Shuningdek, barcha inson huquqlarining yakuniy maqsadi shaxsning teng sharoitda to'la va erkin rivojlanish imkoniyatidir degan fikr, undan kelib chiqib esa, fuqarolik jamiyati ochiq va o'zgaruvchan bo'lishi va barcha shaxslarning, shu jumladan milliy ozchiliklar vakillarining birlashuviga intilishi kerak degan fikr ilgari surildi.

Natijada shakllangan Milliy ozchiliklarning ta'lim huquqlariga oid tavsiyalar umuman MOMOK faoliyatiga oid vaziyatlarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan milliy ozchiliklarning ta'lim huquqlarini nisbatan sodda til bilan tushuntirib berishga qaratilgan. Bundan tashqari, andozalar shunday shaklda yoritilganki, ularni tatbiq etishda ma'lum ketma-ketlik ta'minlanadi. Tavsiyalar sakkizta bobga bo'lingan bo'lib, ular amalda uchraydigan ta'lim masalalariga taalluqli. Tavsiyalar Izohlarda batafsilroq yoritilgan bo'lib, ularda tegishli xalqaro andozalarga murojaat qilingan.

1996 yil oktabr

MILLIY OZCHILIKLARNING TA'LIM HUQUQLARIGA OID GAAGA TAVSIYALARI

Xalqaro hujjatlarning ruhi

- 1) Milliy ozchiliklar vakillari ta'lim jarayonida o'z ona tilidan yetarli bilim olgandagina ularning o'zligini saqlash huquqiga to'la rioya qilindi deyish mumkin. Shu bilan birga, davlat tilini yetarli darajada o'rganish orqali o'z jamiyatiga qo'shilish milliy ozchilik vakillari vazifasidir.
- 2) Milliy ozchiliklar vakillariga foyda keltirishi mumkin bo'lgan xalqaro hujjatlarni qo'llash orqali davlatlar doimo tenglik va kamsitmaslik tamoyillariga amal qilishlari kerak.
- 3) Shuni nazarda tutish kerakki, tegishli xalqaro qonun-qoida va majburiyatlar faqatgina minimal xalqaro andozalarni tashkil etadi. Bu qonun-qoida va majburiyatlar bilangina cheklanish ularning ruhi va maqsadlariga ziddir.

Choralar va resurslar

- 4) Davlatlar milliy ozchiliklarning ta'lim huquqlari masalasiga juda faol yondashishlari kerak. Agar zarur bo'lsa, davlatlar tomonidan mavjud resurslardan to'la foydalangan holda, mustaqil yoki xalqaro yordamdan, ayniqsa iqtisodiy va texnik yordamdan foydalanib, milliy ozchiliklarning o'z tilida ta'lim olish yoki o'z tilini o'rganish huquqlarini faol qo'llash bo'yicha maxsus choralar ishlab chiqilishi lozim.

Nomarkazlashtirish va ishtirok

- 5) Davlatlar tegishli milliy ozchiliklar vakillaridan tashkil topgan tashkilotlarga milliy ozchiliklar ta'limiga oid siyosat va dasturlar ishlab chiqish va joriy etishda qatnashish uchun barcha sharoitlar yaratib berishi lozim.

- 6) Davlatlar mintaqa va mahalliy hukumat organlariga milliy ozchiliklarga oid masalalarda yetarli vakolat berishi va shu orqali milliy ozchiliklarning mahalliy miqyosda siyosatni shakllantirishdagi ishtirokini kengaytirishi lozim.
- 7) Davlatlar mahalliy miqyosdagi ta'lim tizimida, shu jumladan milliy ozchiliklarning tilidagi ta'lim va bu tilni o'rganish sohasida ota-onalarning roli va ishtirokini rag'batlantirish uchun chora-tadbirlar ishlab chiqishi kerak.

Davlat va xususiy tashkilotlar

- 8) Xalqaro qonunlarga ko'ra, milliy ozchiliklar vakillari, boshqalar qatori, mahalliy qonunlarga amal qilgan holda xususiy ta'lim muassasalari tashkil etish va faoliyatini yuritish huquqiga egadirlar. Bunday muassasalarga ta'lim milliy ozchilik tilida olib boriladigan maktablar kirishi mumkin.
- 9) Milliy ozchiliklar vakillariga xususiy ta'lim muassasalari tashkil etish va faoliyatini boshqarish huquqi berilgan ekan, davlatlar bunday muassasalarni tashkil etish va boshqarishni nazorat qilish maqsadida zaruratsiz qonuniy va ma'muriy talab va to'siqlar qo'yish orqali milliy ozchiliklarning bu huquqdan foydalanishlarini cheklashi mumkin emas.
- 10) Milliy ozchilik tilida ta'lim olib boruvchi xususiy o'quv muassasasi davlat budjeti tomonidan hech qanday cheklash va kamsitishsiz xalqaro moliya manbalari qidirishlari mumkin.

Boshlang'ich va o'rta bosqichda milliy ozchiliklar ta'limi

- 11) Bolaning rivojlanishida ta'limning dastlabki yillari hayotiy ahamiyat kasb etadi. Ta'lim sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, bolaning yasli va bolalar bog'chasi bosqichidagi ta'limi uning ona tilida olib borilishi kerak. Davlatlar imkon qadar ota-onalarga shu fikrga amal qilish imkoniyatini yaratishi lozim.

- 12) Tadqiqotlar yana shuni ko'rsatmoqdaki, boshlang'ich maktabda o'quv dasturi milliy ozchilik tilida o'qitilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Milliy ozchilik tili fan sifatida muntazam o'qitilishi kerak. Davlatning rasmiy tili ham, imkon bo'lsa bolalarning til va madaniy muhitini yaxshi tushunadigan ikki tilli o'qituvchilar tomonidan, muntazam o'qitilishi kerak. Bu davrning so'ngiga kelib, davlat tilida bir necha amaliy yoki nonazariy fan o'qitilishi kerak. Davlatlar imkon qadar ota-onalarga shunday sharoit yaratishlari lozim.
- 13) O'rta maktabda o'quv dasturining asosiy qismi milliy ozchilik tilida o'qitilishi kerak. Milliy ozchilik tili fan sifatida muntazam o'qitilmog'i lozim. Davlatning rasmiy tili ham, imkon qadar bolalarning til va madaniy muhitini yaxshi tushunadigan ikki tilli o'qituvchilar tomonidan, muntazam o'qitilishi kerak. Bu vaqtga kelib davlat tilida o'qitilayotgan fanlar soni asta-sekin oshirilishi maqsadga muvofiq. Tadqiqotlarga ko'ra, bu oshish qanchalik asta-sekinlik bilan amalga oshirilsa, bola uchun shuncha yaxshi bo'ladi.
- 14) Boshlang'ich va o'rta bosqichlarda milliy ozchilik tilida ta'lim olib borilishi barcha fanlar bo'yicha ona tilida bilim olgan o'qituvchilar mavjudligiga bog'liq. Shuning uchun milliy ozchilik tillarida ta'lim olishga teng imkoniyatlar yaratib berish majburiyatidan kelib chiqib, davlatlar o'qituvchi tayyorlash uchun sharoitlar yaratishi va bu sharoitlardan foydalanishni osonlashtirishi zarur.

Kasb-hunar o'quv yurtlarida milliy ozchiliklar ta'limi

- 15) Agarda milliy ozchilikka mansub shaxslar shunga xohish bildirsa, ehtiyojini namoyish etsa va ularning soni shuni oqlasa, ularning ona tilida maxsus fanlar bo'yicha kasb-hunar ta'limi tashkil etilishi kerak.
- 16) Milliy ozchilik tilida ta'lim olib boruvchi o'quv muassasasining o'quv dasturi shunday tuzilishi kerakki, uni bitirib chiqqan talabalar egallagan mutaxassisligini ham davlat, ham ona tilida qo'llay olsin.

Milliy ozchiliklarning oliy ta'limi

- 17) Agarda milliy ozchilikka mansub shaxslar shunga ehtiyojini namoyish etib, ularning soni shuni oqlasa, ularning ona tilida oliy ta'lim tashkil etilishi kerak. Milliy ozchiliklar uchun oliy ta'lim qonuniy yo'l bilan, mavjud oliy ta'lim muassasalarida mazkur millatning ehtiyoji uchun yetarli shart sharoitlar yaratish orqali tashkil etilishi mumkin. Milliy ozchilik vakillari shuningdek mustaqil ravishda o'zlarining oliy o'quv muassasalarini tashkil etish yo'llari va imkoniyatlarini qidirishi mumkin.
- 18) Agarda yaqin o'tmishda milliy ozchilik o'zining oliy ta'lim muassasalariga ega bo'lgan va faoliyatini yuritgan bo'lsa, bu holat kelajakda ta'lim modellarini belgilashda hisobga olinishi lozim.

O'quv dasturlari ishlab chiqish

- 19) Xalqaro hujjatlarda madaniyatlararo ta'lim va milliy ozchiliklar tarixi, madaniyat va urf-odatlariga berilayotgan ahamiyatni ko'zda tutib, davlatlar majburiy umumiy ta'lim dasturlarida o'zlarida yashab turgan milliy ozchiliklarning tarixi, madaniyati va urf-odatlari o'qitilishini ta'minlashlari lozim. Asosiy millat vakillarini shu davlatda yashovchi milliy ozchiliklar tilini o'rganishga rag'batlantirish davlatda ko'p madaniyatlilik va milliy ozchiliklarga iliq munosabatni oshiradi.
- 20) Milliy ozchiliklarga tegishli o'quv dasturlari mazkur milliy ozchiliklarning manfaatlarini ifodalovchi tashkilotlarning faol ishtirokida ishlab chiqilishi zarur.
- 21) Davlatlar milliy ozchiliklar tili bo'yicha ta'lim, o'quv dasturlari ishlab chiqish va baholash markazlari tashkil etishda ko'mak berishi lozim. Bu markazlar mavjud ta'lim muassasalariga birlashtirilishi va ular o'quv dasturlarida ko'rsatilgan maqsadlarga erishilishida yordam berishi kerak.

MILLIY OZCHILIKLARNING TA'LIM HUQUQLARIGA OID GAAGA TAVSIYALARIGA TUSHUNTIRISH XATI

Kirish

1948 yilda qabul qilingan Inson huquqlari Umumiy Deklaratsiyasi ilk bora ta'limni inson huquqlari qatoriga kiritgan hujjat bo'lib, bu sohada yangi davr ochib berdi.

Deklaratsiyaning 26-moddasida boshlang'ich ta'lim majburiy deb tan olingan. Unda davlatlardan texnik va kasb-hunar ta'limini barcha uchun ochiq qilish va oliy ta'limga sharoitdan kelib chiqib imkoniyat yaratish talab qilinadi. Unda shu ham aniq qayd etilganki, ta'limning maqsadi inson shaxsiyatining to'liq takomillashishi va inson huquqlari va asosiy erkinliklarga hurmatning oshirilishidan iborat bo'lishi kerak. Shuningdek, 26-moddada ta'lim millatlar, irqiy va diniy guruhlar o'rtasida o'zaro tushunish, bag'rikenglik va do'stlikni oshirishi va tinchlikni saqlashga hissa qo'shishi qayd etilgan. Moddada shuningdek ota-onalarning o'z farzandiga qanday ta'lim berilishini tanlashdagi birlamchi huquqi haqida so'z boradi. 26-modda shartlari xalqaro qonunlarda va **Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar bo'yicha xalqaro bitimda** aniq va batafsilroq keltirilgan.

26-modda umuman ta'lim huquqi va ayniqsa milliy ozchiliklarning ta'lim huquqini tasdiqlovchi va takomillashtiruvchi keyinchalik ishlab chiqilgan xalqaro hujjatlarning ochiq va uzviyligini belgilab berdi.

- **Fuqarolik va siyosiy huquqlar bo'yicha xalqaro bitimning 27-moddasi.**
- **Bolalar huquqlari konvensiyasining 30-moddasi.**

Yuqorida tilga olingan moddalar milliy ozchiliklarga o'z guruhi vakillari bilan muloqotda o'z ona tilidan foydalanish huquqini kafolatlaydi. Quyidagi moddalar, o'z navbatida, milliy ozchiliklarga o'z ona tillarini o'rganish va unda ta'lim olish huquqi bilan bog'liq kafolatlar beradi.

- **Ta'lim sohasida kamsitishlarga qarshi kurash haqidagi YUNESKO Konvensiyasining 5-moddasi.**
- **YEXHKning inson masalalari bo'yicha Anjumani Kopengagen majlisi Hujjatining 34-bobi.**
- **Kichik milliy, etnik, diniy va til guruhlariga mansub shaxslarning huquqlari bo'yicha BMT Deklaratsiyasining 4-moddasi.**
- **Milliy ozchiliklarni himoya qilish bo'yicha Asosiy Konvensiyaning 14-moddasi.**

Bu xalqaro qonunlarning barchasida turli darajada milliy ozchiliklarning ona tili orqali o'zligiga erishishi haqida so'z boradi. Bu huquqqa, avvalambor, ta'lim orqali erishiladi. Shu bilan birga, xuddi shu qonunlarning o'zida milliy ozchiliklarning til orqali o'zligiga erishishi va boshqa tomondan keng jamiyat turmushida ishtirok etishi o'rtasidagi muvozanat zarurati alohida o'rin tutadi. Bunday birlashuv ham jamiyat, hamda davlat til(lar)ini puxta bilishni talab etadi. Bag'rikenglik va plyuralizmni targ'ib qilish ham bu jarayonning muhim qismi hisoblanadi.

Milliy ozchiliklar tillarida ta'lim olish va ularni o'rganish masalalari va inson huquqlariga taalluqli xalqaro hujjatlar haligacha noaniq va o'ta mavhumligicha qolmoqda. Ularda milliy ozchiliklarga ona tilini o'rganish imkoniyati qay darajada va qanday vositalar orqali yaratilishi kerakligi haqida aniq ma'lumot yoki ko'rsatma yo'q. Boshqa elementlar qatori, Yevropa Kengashi qabul qilgan **Milliy ozchiliklarni himoya qilish bo'yicha Asosiy Konvensiyasining 14-moddasida** keltirilgan milliy ozchilikning ona tilida o'qishi uchun «yetarli imkoniyat» kabi tushunchalarni targ'ib qilmoq lozim. Ularga mazkur Konvensiyaning 5-moddasida keltirilgan til va madaniyatni himoya qilish, saqlash, qo'llash va rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish zarurati yoki **YEXHKning inson masalalari bo'yicha Anjumani Kopengagen majlisi Hujjatining 33-bobida** keltirilgan milliy ozchiliklarning etnik, madaniy, til va diniy o'ziga xosligini himoya qilishga qaratilgan choralar ko'rish talabi kiradi.

Davlatlarning tilni o'rganish uchun sharoit yaratish imkoniyati qay darajadagidan qat'iy nazar, bu faoliyat tasodifiy tarzda olib borilmasligi kerak. Davlatlardan milliy ozchiliklarning ehtiyojlariga yetarli e'tibor berish

talab qilinadi, chunki bu ehtiyojlar mazkur millatlar tarafidan muntazam ravishda ko'rsatiladi va namoyish etiladi.

O'z navbatida, milliy ozchiliklar tomonidan qo'yilayotgan talablar o'rinli bo'lishi zarur. Ular o'zlarining soni, yashab turgan mintaqasidagi demografik zichligi, bundan tashqari ularga ko'rsatilayotgan shu xizmatlarga o'zlari doimiy ravishda hissa qo'sha olish imkoniyati kabi omillarga yetarli e'tibor berishlari kerak.

Xalqaro hujjatlar ruhi

Milliy ozchiliklar huquqlarining xalqaro me'yoriy hujjatlarda yoritilish yo'llari yillar mobaynida takomillashib kelmoqda. **Fuqarolik va siyosiy huquqlar bo'yicha xalqaro bitimdagi** «...milliy ozchilik vakillarining ... huquqi rad etilmaydi» (1966) kabi majhul formulalar o'rnini 1990 yilgi **YEXHKning inson masalalari bo'yicha Anjumani Kopengagen majlisi Hujjatidagi** «...davlatlar milliy ozchiliklarning etnik, madaniy, til va diniy o'ziga xosligini himoya qiladi» kabi ijobiy va faol yondashuvlar egalladi. Yondashuvdagi bu progressiv o'zgarishlar shuni ko'rsatadiki, xalqaro qonun va hujjatlarni cheklangan va minimalistik tarzda talqin qilish ularning ruhiga zid keladi.

Bundan tashqari, ta'lim olish imkoniyati darajasi **Birlashgan Millatlar Xartiyasining** 1-moddasi va **Inson huquqlari Universal Deklaratsiyasining** 2-moddasida zikr etilgan va ko'plab xalqaro hujjatlarda keltirilgan tenglik va kamsitmaslik tamoyillariga asoslanib belgilanishi kerak. Shuningdek, har bir davlatning o'ziga xos sharoitlarini ham hisobga olish zarur.

Choralar va resurslar

YEXHT davlatlarining milliy ozchiliklar huquqlari masalalariga faol yondashishi qo'llab-quvvatlanadi, masalan, **Kopengagen Hujjatining** 31-moddasi davlatlarni milliy ozchiliklarning to'la tengligini ta'minlaydigan choralar ishlab chiqishga undaydi. Xuddi shu yo'sinda, **Kopengagen Hujjatining** 33-moddasi davlatlardan o'z xududida yashovchi milliy ozchiliklarning etnik, madaniy, til va diniy o'ziga xosligini himoya qilishni va bu xususiyatlarni targ'ib qilish uchun sharoitlar yaratishni talab qiladi.

Ba'zi xollarda davlatlar milliy ozchiliklar manfaati uchun ta'lim siyosati va dasturlar ishlab chiqishga to'sqinlik qiluvchi jiddiy moliyaviy to'siqlarga duch keladi. Ba'zi huquqlarni joriy qilish sharoitidan qat'iy nazar va zudlik bilan talab qilinsada, davlatlar **Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar bo'yicha xalqaro bitimning** 2-moddasida ko'rsatilganidek, barcha mavjud resurslar, shu jumladan xalqaro yordamdan foydalangan xolda milliy ozchiliklarning ta'limga bo'lgan huquqini to'la joriy qilinishiga erishishga harakat qilishlari lozim.

Nomarkazlashtirish va ishtirok

Milliy ozchiliklarni himoya qilish bo'yicha Asosiy Konvensiyaning 15-moddasi, **YEXHKning inson masalalari bo'yicha Anjumani Kopengagen majlisi Hujjatining** 30-bobi, **Kichik milliy, etnik, diniy va til guruhlar vakillarining huquqlari bo'yicha BMT Deklaratsiyasining** 3-moddasida milliy ozchilik vakillari qaror qabul qilish jarayonlarida va ayniqsa ularga bevosita ta'sir qiluvchi qarorlar qabul qilishda qatnashishlarining ahamiyatiga alohida urg'u berilgan.

Ayniqsa milliy ozchiliklar turmushiga ta'sir etuvchi qarorlar qabul qilishdagi ishtirok demokratik jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi.

Kopengagen Hujjatining 35-bobida milliy ozchiliklar vakillarining ularning o'ziga xosligini himoya va targ'ib qilish bilan bog'liq ijtimoiy jarayonlarda ishtirok etishiga alohida e'tibor berilgan, shundan kelib chiqib, davlatlar ta'lim jarayonida (shu jumladan milliy ozchiliklar bilan bog'liq o'quv dasturlari ishlab chiqishda) mahalliy va regional miqyosda ota-onalar ishtirokiga va shuningdek milliy ozchiliklar vakili bo'lgan tashkilotlarning faol qatnashishiga ko'makchi bo'lishi kerak.

Davlat va xususiy muassasalar

Fuqarolik va siyosiy huquqlar bo'yicha xalqaro bitimning 27-moddasida milliy ozchilik vakillarining o'z guruhiga mansub shaxslar bilan o'z ona tilida muloqot qilish huquqi haqida so'z boradi., **Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar bo'yicha xalqaro shartnomaning** 13-moddasi ota-onalarning o'z farzandlari uchun davlat organlari tomonidan ta'sis etilgan o'quv yurtlaridan

boshqa muassasalarda o'qishni tanlash huquqini kafolatlaydi. Modda shuningdek shaxslar va tashkilotlarning davlat tomonidan qabul qilingan minimal ta'lim standartlariga javob beradigan muqobil o'quv yurtlari tashkil etish va faoliyatini yuritish huquqini kafolatlaydi. **Milliy ozchiliklarni himoya qilish bo'yicha Asosiy Konvensiyaning** 13-moddasi milliy ozchiliklarga o'zining ta'lim muassasalarini tashkil etish va faoliyatini boshqarish huquqini beradi (lekin davlatning bu muassasalarni mablag' bilan ta'minlash majburiyati yo'q). **Kopengagen Hujjatining** 32-bobida davlatlarga bunday muassasalarni moliyalashtirish majburiyati qo'yilmagan, lekin unda bu muassasalar «milliy qonunchilikka mos ravishda davlatdan yordam istashi mumkin» ligini qayd etadi.

Milliy ozchiliklarning o'z tashkilotlari, shu jumladan ta'lim muassasalari ochish va faoliyatini yuritish huquqi xalqaro qonunlarda aniq asoslab berilgan va shunday qabul qilinishi lozim. Davlatlar bu jarayonni o'z ma'muriy nuqtai nazaridan va ichki qonunlaridan kelib chiqib qayta ko'rib chiqish huquqiga ega bo'lsada, ular milliy ozchiliklarga o'z ta'lim muassasalarini tashkil etishini qiyinlashtiruvchi yoki oldini oluvchi o'rinsiz ma'muriy to'siqlar qo'ymasligi lozim.

Davlatlarning rasman xususiy muassasalarni moliyalashtirish majburiyati bo'lmasada, ularga barcha ichki va xalqaro manbalardan mablag' izlashga to'sqinlik qilmasligi kerak.

Boshlang'ich va o'rta bosqichda milliy ozchiliklar ta'limi

Milliy ozchiliklarning ta'lim huquqlariga oid xalqaro hujjatlarda aytilishicha, milliy ozchiliklar nafaqat o'z ona tili orqali o'ziga xosligini saqlash, balki davlat tilini o'rganish orqali keng jamiyat turmushiga qo'shilish huquqiga ham egalar.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, YEXHT mamlakatlaridagi milliy ozchiliklar ko'p tillilikka erishishi milliy ozchiliklarni himoya qilish va birlashuviga taalluqli xalqaro hujjatlarning maqsadlariga erishishning eng samarali yo'li deb aytish mumkin. Boshlang'ich va o'rta ta'limga tegishli tavsiyalar milliy ozchiliklar tilidagi ta'lim siyosati yoki uni o'qitish va tegishli o'quv dasturlari ishlab chiqishda yordam berishga mo'ljallangan.

Taklif qilinayotgan yondashuv ta'lim sohasidagi tadqiqotlardan kelib chiqqan bo'lib, barcha tegishli xalqaro me'yoriy hujjatlarning amaliy talqinini o'z ichiga oladi.

Ushbu yondashuvning samaradorligi bir qator omillarga bog'liq. Birinchidan, bu yondashuv ta'lim vositasi sifatida foydalanish orqali zaifroq bo'lgan milliy ozchilikning ona tilini takomillashtirish darajasi. Yana bir omil bu ikki tilda so'zlashuvchi o'qituvchilar ushbu jarayonda qay darajada qatnashishi.

Hisobga olinishi kerak bo'lgan yana bir omil bu ham milliy ozchilik, ham davlat tillari 12 yillik ta'lim jarayonida fan sifatida o'qitilishi darajasi va nihoyat, bola ta'limining turli bosqichlarida har ikkala tildan ta'lim vositasi sifatida eng maqbul ravishda foydalanilish darajasi.

Ushbu yondashuv milliy ozchilik tiliga rivojlanish imkoniyati yaratishga intilishni aks ettiradi. U boshqalardan tubdan farq qiladi, chunki ularda asosiy maqsad milliy ozchilik tilida minimal mashg'ulotlar olib borish va undan faqatgina asosiy davlat tilidagi ta'limga o'tish vositasi sifatida foydalanishdir.

O'quv dasturi to'la davlat tilida olib borilib, milliy ozchiliklarga mansub bolalar asosiy millat bolalariga to'la qo'shib yuborilishi xalqaro andozalarga to'g'ri kelmaydi. Xuddi shu fikr butun dastur to'laligicha milliy ozchilikning ona tilida, davlat tilidan to'la ajratilgan holda o'qitiladigan, davlat tili esa umuman o'qitilmaydigan yoki minimal darajada o'qitiladigan maktablarga ham tegishli.

Kasb-hunar o'quv yurtlarida milliy ozchiliklar ta'limi

Kopengagen Hujjatining 34-bobida keltirilgan milliy ozchilik vakillarining o'z ona tilini o'rganish va unda ta'lim olish huquqi maxsus fanlar bo'yicha kasb-hunar ta'limiga ham tegishli. Tenglikni va kamsitishlarning oldini olishni ta'minlash uchun YEXHT davlatlari milliy ozchiliklar shunga ishtiyoq bildirsa va ularning soni shuni oqlasa, bunday ta'lim olish imkoniyatini yaratib berishi kerak.

Boshqa tomondan, davlatning o'z iqtisodiy va ta'lim siyosatlarini belgilash huquqini ham yoddan chiqarmaslik lozim. Bitiruvchining ham o'z ona tilida,

ham davlat tilida professional faoliyat ko'rsata olishi unga ustunlik beradi. Bu unga ham o'sha milliy ozchilik yashab turgan xududda, hamda davlatning boshqa har qaysi joyida ishlash imkoniyatini beradi. Cheksiz tovar, xizmatlar va mehnat harakati xos bo'lgan bozor iqtisodiga o'tish davrida bunday cheklanish davlatga mehnat bozori va umuman iqtisodiy rivojlanish imkoniyatlari yaratishda xalal berishi mumkin. Shuning uchun, milliy ozchilik tilida olib borilayotgan kasb-hunar ta'limida talaba davlat til(lar)ini yaxshi egallashiga ham e'tibor berilishi kerak.

Milliy ozchiliklarning oliy ta'limi

Avvalgi vaziyatdagidek, **Kopengagen Hujjatining** 34-bobida keltirilgan milliy ozchilik vakillarining o'z ona tilini o'rganish va unda ta'lim olish huquqi oliy ta'limga ham tegishli degan xulosa keltirib chiqarishi mumkin. Bu holda yana teng imkoniyat va kamsitmaslik tamoyillarini va shuningdek jamoaning ehtiyojini va sonining yetarliligini yodga olishga to'g'ri keladi. Agar davlat bunday ta'limga mablag' ajratmasa, milliy ozchiliklar tashkilotlarining mustaqil ravishda ta'lim muassasalari tashkil etish huquqlari cheklanmasligi kerak.

Kopengagen Hujjatining 33-bobida davlatning nafaqat milliy ozchiliklar o'ziga xosligini himoya qilish, balki uni targ'ib qilishdagi roliga ham e'tibor berilgan. Shundan kelib chiqib, davlatlar ehtiyoj mavjud bo'lgan va aholi soni yetarli bo'lgan joylarda milliy ozchiliklarga oliy ta'lim olish imkoniyati yaratib berish masalasini ham ko'rib chiqishlari lozim. Bu ta'lim faqatgina o'qituvchilar malakasini oshirish bilangina cheklanmasligi kerak.

Aytilganlardan kelib chiqib, ayniqsa bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida bo'lgan davlatlar duch keladigan moliyaviy qiyinchiliklarni hisobga olish zarur. Milliy ozchilik tilida oliy ta'lim tashkil etish parallel infratuzilma yaratish degani emas. Aksincha, parallel ravishda bunday universitetlar ochish milliy ozchilikni asosiy aholidan ajralib qolishiga olib kelishi mumkin. **Inson huquqlari Universal Deklaratsiyasining** 26-moddasida ta'limning maqsadi millatlar, irqiy va diniy guruhlar o'rtasida o'zaro tushunish, bag'rikenglik va do'stlikni rivojlantirishdan iborat deyilgan. Shuni va birlashuvga intilishni nazarda tutgan holda, asosiy aholi va milliy ozchiliklarning intellektual va madaniy rivojlanishi bir biridan ajralgan holda amalga oshmasligi kerak.

O'quv dasturlari ishlab chiqish

Ikkinchi Jahon Urushi tugaganidan buyon soni tobora ko'payib borayotgan xalqaro hujjatlarda ta'lim maqsadlariga berilayotgan e'tibor oshib bormoqda. Ushbu hujjatlarga ko'ra, ta'limdan maqsad ilmiy yoki texnik ma'lumot berish bilangina cheklanib qolmasdan, bag'rikenglik, plyuralizm, xalqaro va jamiyatlararo hamjihatlik kabi qiymatlarni ham o'z ichiga olishi zarur. Bunday talab, albatta, milliy ozchiliklar yashovchi davlatlar zimmasiga alohida mas'uliyat yuklaydi. Bu davlatlarda etnik guruhlarining birgalikda yashashi va hamjihatligi ham ichki barqarorlik uchun juda muhim. Bunday birgalikda yashash va hamjihatlikning mintaqaviy tinchlik va xavfsizlikni saqlashda ham ahamiyati katta.

Milliy, etnik, diniy va til ozchiliklari vakillarining huquqlari bo'yicha BMT Deklaratsiyasining 4-moddasida davlatlardan «o'z hududida yashovchi milliy ozchiliklarning tarixi, an'analari, tili va madaniyatini o'rganishni rag'batlantirish» talab qilinadi. **Milliy ozchiliklarni himoya qilish bo'yicha Asosiy Konvensiyaning** 12-moddasida davlatlardan «o'zlarining milliy ozchiliklari madaniyati, tarixi, tili va dini haqida bilim tarqalishiga yo'l ochish» talab qilinadi.

YEXHK inson masalalari bo'yicha Anjumani Kopengagen majlisi Hujjatining 34-bobida davlatlar o'rta maktab o'quv dasturlarini tuzishda «milliy ozchiliklar tarixi va madaniyatini hisobga oladi» deyiladi.

Bu talablar davlatlarga o'z maktab o'quv dasturlariga shu davlatda yashovchi turli milliy ozchiliklarning tarixi va an'analari haqida mavzular kiritish majburiyatini yuklaydi. Bunga davlat hukumatlari bir tomonlama erishishi mumkin va mazkur milliy ozchiliklarning ishtiroki talab qilinmaydi. Shunday bo'lsada, bu yondashuvni qo'llash tavsiya etilmaydi va u salbiy holatlarga olib kelishi mumkin.

Milliy ozchiliklarni himoya qilish bo'yicha Asosiy Konvensiyaning 15-moddasi, **YEXHKning inson masalalari bo'yicha Anjumani Kopengagen majlisi Hujjatining** 30-bobi, **Kichik milliy, etnik, diniy va til ozchiliklar vakillarining huquqlari bo'yicha BMT Deklaratsiyasining** 3-moddasida milliy ozchilik vakillari qaror qabul qilish jarayonlarida va ayniqsa ularga

bevosita ta'sir qiluvchi qarorlar qabul qilishda qatnashishlarining zaruratiga alohida urg'u berilgan.

Shuning uchun, milliy ozchiliklar tilida o'quv dasturlari ishlab chiqish bo'yicha maxsus markazlar tashkil etilishi bu ikki tomonlama jarayonga turtki bo'ladi va uning sifati va professionallik darajasini oshiradi.

So'nggi izohlar

Bir qator YEXHTga a'zo mamlakatlarda milliy ozchiliklarning ta'lim huquqlari juda nozik masala. Shu bilan birga, ta'lim jarayoni ishtirokchi davlatlarda yashovchi jamoalar o'rtasida o'zaro hurmat va tushunishni mustahkamlash imkoniyatiga ega.

Ushbu masalaning hozirgi kundagi nozik tabiatidan va inson huquqlari bilan bog'liq turli xalqaro hujjatlarga kiritilgan andozalarning biroz noaniq va o'ta mavhumligidan kelib chiqib, bir qator tavsiyalar ishlab chiqish milliy ozchiliklarning ta'lim huquqlari masalasiga ko'proq oydinlik kiritish va yondashishga yordam berishi mumkin. Gaaga tavsiyalari keng qamrovli va to'la bo'lishi maqsad qilib qo'yilmagan. Ular ishtirokchi davlatlarga milliy ozchiliklar ta'limi bilan bog'liq siyosat ishlab chiqishda umumiy poydevor bo'lib xizmat qilishga mo'ljallangan.

**Миллий озчиликларнинг таълим ҳуқуқларига оид
Гаага тавсиялари ва тушунтириш хати**

1996 йил октябр

Ушбу буклетда келтирилган ҳар қандай маълумотни кўчириб олишингиз ва ундан фойдаланишингиз мумкин; манбани кўрсатиб ўтсангиз миннатдор бўламиз. Инглиз тилидаги буклет асли Этник гуруҳлараро муносабатлар фонди томонидан ишлаб чиқилган ва чоп этилган, ISBN 90 – 75989-01 - 6. Батафсил маълумот учун қуйидаги манзилга мурожаат қилинг:

Миллий озчиликлар масалалари бўйича Олий Комиссар идораси
Prinsessegracht 22
2514 AP Гаага
Tel: +31 (0)70 312 5500
Fax: +31 (0)70 346 5213
E-mail: hcnm@hcnm.org
www.osce.org/hcnm/

КИРИШ

Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти (ЕХХТ) ўзининг 1992 йил июль ойида қабул қилинган Хельсинки Қарорларида «имкон қадар эрта босқичларда низоларнинг олдини олиш» мақсадида Миллий озчиликлар масалалари бўйича Олий Комиссар лавозимини таъсис этди. Ушбу лавозим асосан собиқ Югославиядаги вазиятга жавобан таъсис этилди, чунки, баъзи фикрларга кўра, бу вазият Европанинг бошқа минтақаларида, айниқса демократик тизимга ўтиш даврида бўлган мамлакатларда такрорланиши ва 1990 йил ноябрь ойида давлат ва ҳукуматлар раҳбарлари томонидан қабул қилинган Янги Европа Париж Хартиясида зикр этилган тинчлик ва фаровонлик истиқболларини хавф остига қўйиши мумкин.

1993 йилнинг январ ойида жаноб Макс ван дер Стул биринчи бўлиб ЕХХТ Миллий озчиликлар масалалари бўйича Олий Комиссар (МОМОК) лавозимини қабул қилди. Ўтмишда Парламент аъзоси, Голландия ташқи ишлар вазири, Бирлашган Миллатлар Ташкилотида доимий вакил ва кўп йиллар давомида инсон ҳуқуқлари ҳимоячиси бўлган жаноб Макс ван дер Стул, ўзининг катта тажрибасига таяниб, асосий эътиборни ўз фикрига кўра келажакда низо келиб чиқишига сабаб бўлиши мумкин бўлган Европадаги миллий озчиликлар ва марказий ҳукуматлар ўртасидаги келишмовчиликларга қаратди. Дипломатик воситалар орқали аста-секин ҳаракат қилган Комиссар Албания, Хорватия, Қозоғистон, Қирғизистон, Латвия, Македония, Руминия, Словакия ва Украина каби ўндан ортиқ давлатларда фаолият олиб борди. У ўз фаолиятини асосан бир давлатда кўпчилик, бошқасида озчиликни ташкил этувчи миллий ва этник гуруҳларга мансуб шахслар билан боғлиқ вазиятларга қаратиб, потенциал давлатлараро кескинлик ва низолар манбаи бўлган муаммоларга давлат мутасаддилари эътиборини оширди. Ҳақиқатда ҳам, бундай келишмовчиликлар Европа тарихига катта таъсир ўтказган.

Миллий озчиликлар орасидаги келишмовчиликлар билан боғлиқ муаммоларга Комиссар мустақил, холис ва ҳамкорликка интилувчи воситачи сифатида ёндашди. Назорат органи бўлмаган Миллий озчиликлар бўйича Олий Комиссар ҳар бир давлат имзо чеккан халқаро

андозаларни ўзининг таҳлил тамойиллари ва махсус тавсияларига асос қилиб олган. Шу боис, барча ЕХХТ иштирокчи давлатлари қабул қилган мажбуриятлар, айниқса Инсон масалалари Конференцияси томонидан 1990 йилда қабул қилинган Копенгаген Хужжатида зикр этилган мажбуриятларни ёдга олиш фойдадан ҳоли эмас. Хужжатнинг IV қисмида миллий озчиликлар билан боғлиқ мажбуриятлар батафсил келтирилган. Шунини ҳам айтиб ўтиш зарурки, ЕХХТ иштирокчи давлатларининг барчаси БМТнинг инсон ҳуқуқлари, жумладан миллий озчиликлар ҳуқуқлари билан боғлиқ мажбуриятларига ва аксарияти Европа Кенгаши андозаларига риоя қилишга мажбурдир.

Деярли тўрт йиллик интенсив фаолиятдан сўнг Комиссар ўзи фаолият кўрсатаётган бир қатор давлатларда қайта-қайта такрорланувчи муаммо ва масалаларни аниқлаб уларга асосий эътиборни қаратди. Булар орасида миллий озчиликлар таълими, айниқса тил таълими алоҳида ўрин тутди, чунки, Комиссарнинг яқиндаги баёнотига кўра, «Таълим миллий озчиликка мансуб шахсларнинг ўзига хос хусусиятларини сақлаб қолиш ва чуқурлаштиришнинг ўта муҳим элементи дур». Шунини назарда тутиб, Комиссар 1995 йил кузда Этник гуруҳлараро муносабатлар фондидан халқаро миқёсда тан олинган экспертлардан ташкил топган кичик гуруҳ билан маслаҳат ишлари олиб боришни ва уларга ЕХХТ минтақасида миллий озчиликлар таълим ҳуқуқларини муносиб ва изчил йўл билан жорий этиш бўйича тавсиялар беришни сўради.

Этник гуруҳлараро муносабатлар фонди – 1993 йилда Миллий озчиликлар масалалари бўйича Олий Комиссарга кўмакчи сифатида махсус вазифаларни бажариш учун таъсис этилган нодавлат ташкилоти – турли тегишли соҳа мутахассислари билан маслаҳатлар, шу жумладан Гаагада иккита мажлис ўтказди. Бу мутахассислар гуруҳига бир томондан халқаро ҳуқуқ соҳасида ихтисослашган ҳуқуқшунослар, бошқа томондан миллий озчиликларнинг вазиятлари ва эҳтиёжлари масалаларида ихтисослашган тилшунос ва таълим мутахассислари кирган. Гуруҳ қуйидаги мутахассислардан иборат эди:

А.Г. Бойд Робертсон, Стрэтклайд университети Гал тили бўйича катта ўқитувчиси (Бирлашган Қироллик); Д-р Питер ван Дайк, Давлат Кенгаши аъзоси (Голландия); Д-р Асбйорн Эйде, Норвегия

Инсон Ҳуқуқлари институти директори (Норвегия); Проф. Райн Мюллерсон, Кингс Коллеж Халқаро ҳуқуқ бўлими бошлиғи (Бирлашган Қироллик); Проф. Аллан Росас, Або Академи университети (Финляндия); Д-р Тове Скуттнабб-Кангас, Роскилде университети тиллар ва маданият бўлими профессори (Дания); Проф. Дьердь Шепе, Янош Паннониус университети тилшунослик фанлари бўлими (Венгрия); Проф. Патрик Торнберри, Кил университети ҳуқуқшунослик бўлими (Бирлашган Қироллик); жаноб Йенне ван дер Вельде, Ўқув дастурлари ишлаб чиқиш миллий институти катта маслаҳатчиси (Голландия).

Модомики, амалдаги миллий озчиликларнинг ҳуқуқий меъёрлари инсон ҳуқуқларининг ажралмас қисми экан, маслаҳатлар давлатлар барча инсон ҳуқуқлари билан боғлиқ мажбуриятларга, шу жумладан камситмаслик мажбуриятига амал қилади деган тахминга асосланиб бошланди. Шунингдек, барча инсон ҳуқуқларининг якуний мақсади шахснинг тенг шароитда тўла ва эркин ривожланиш имкониятидир деган фикр, ундан келиб чиқиб эса, фуқаролик жамияти очиқ ва ўзгарувчан бўлиши ва барча шахсларнинг, шу жумладан миллий озчиликлар вакилларининг бирлашувига интилиши керак деган фикр илгари сурилди.

Натижада шаклланган Миллий озчиликларнинг таълим ҳуқуқларига оид тавсиялар умуман МОМОК фаолиятига оид вазиятларда қўлланилиши мумкин бўлган миллий озчиликларнинг таълим ҳуқуқларини нисбатан содда тил билан тушунтириб беришга қаратилган. Бундан ташқари, андозалар шундай шаклда ёритилганки, уларни татбиқ этишда маълум кетма-кетлик таъминланади. Тавсиялар саккизта бобга бўлинган бўлиб, улар амалда учрайдиган таълим масалаларига тааллуқли. Тавсиялар Изоҳларда батафсилроқ ёритилган бўлиб, уларда тегишли халқаро андозаларга мурожаат қилинган.

1996 йил октябр

МИЛЛИЙ ОЗЧИЛИКЛАРНИНГ ТАЪЛИМ ҲУҚУҚЛАРИГА ОИД ГААГА ТАВСИЯЛАРИ

Халқаро ҳужжатларнинг руҳи

- 1) Миллий озчиликлар вакиллари таълим жараёнида ўз она тилидан етарли билим олгандагина уларнинг ўзлигини сақлаш ҳуқуқига тўла риоя қилинди дейиш мумкин. Шу билан бирга, давлат тилини етарли даражада ўрганиш орқали ўз жамиятига қўшилиш миллий озчилик вакиллари вазифасидир.
- 2) Миллий озчиликлар вакилларига фойда келтириши мумкин бўлган халқаро ҳужжатларни қўллаш орқали давлатлар доимо тенглик ва камситмаслик тамойилларига амал қилишлари керак.
- 3) Шунинг назарда тутиш керакки, тегишли халқаро қонун-қоида ва мажбуриятлар фақатгина минимал халқаро андозаларни ташкил этади. Бу қонун-қоида ва мажбуриятлар билангина чекланиш уларнинг руҳи ва мақсадларига зиддир.

Чоралар ва ресурслар

- 4) Давлатлар миллий озчиликларнинг таълим ҳуқуқлари масаласига жуда фаол ёндашишлари керак. Агар зарур бўлса, давлатлар томонидан мавжуд ресурслардан тўла фойдаланган ҳолда, мустақил ёки халқаро ёрдамдан, айниқса иқтисодий ва техник ёрдамдан фойдаланиб, миллий озчиликларнинг ўз тилида таълим олиш ёки ўз тилини ўрганиш ҳуқуқларини фаол қўллаш бўйича махсус чоралар ишлаб чиқиши лозим.

Номарказлаштириш ва иштирок

- 5) Давлатлар тегишли миллий озчиликлар вакилларидан ташкил топган ташкилотларга миллий озчиликлар таълимига оид сиёсат ва дастурлар ишлаб чиқиш ва жорий этишда қатнашиш учун барча шароитлар яратиб бериши лозим.

- 6) Давлатлар минтақа ва маҳаллий ҳукумат органларига миллий озчиликларга оид масалаларда етарли ваколат бериши ва шу орқали миллий озчиликларнинг маҳаллий миқёсда сиёсатни шакллантиришдаги иштирокини кенгайтириши лозим.
- 7) Давлатлар маҳаллий миқёсдаги таълим тизимида, шу жумладан миллий озчиликларнинг тилидаги таълим ва бу тилни ўрганиш соҳасида ота-оналарнинг роли ва иштирокини рағбатлантириш учун чора-тадбирлар ишлаб чиқиши керак.

Давлат ва хусусий ташкилотлар

- 8) Халқаро қонунларга кўра, миллий озчиликлар вакиллари, бошқалар қатори, маҳаллий қонунларга амал қилган ҳолда хусусий таълим муассасалари ташкил этиш ва фаолиятини юритиш ҳуқуқига эгадирлар. Бундай муассасаларга таълим миллий озчилик тилида олиб бориладиган мактаблар кириши мумкин.
- 9) Миллий озчиликлар вакилларига хусусий таълим муассасалари ташкил этиш ва фаолиятини бошқариш ҳуқуқи берилган экан, давлатлар бундай муассасаларни ташкил этиш ва бошқаришни назорат қилиш мақсадида заруратсиз қонуний ва маъмурий талаб ва тўсиқлар қўйиш орқали миллий озчиликларнинг бу ҳуқуқдан фойдаланишларини чеклаши мумкин эмас.
- 10) Миллий озчилик тилида таълим олиб боровчи хусусий ўқув муассасаси давлат бюджети томонидан ҳеч қандай чеклаш ва камситишсиз халқаро молия манбалари қидиришлари мумкин.

Бошланғич ва ўрта босқичда миллий озчиликлар таълими

- 11) Боланинг ривожланишида таълимнинг дастлабки йиллари ҳаётий аҳамият касб этади. Таълим соҳасидаги тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, боланинг ясли ва болалар боғчаси босқичидаги таълими унинг она тилида олиб борилиши керак. Давлатлар имкон қадар ота-оналарга шу фикрга амал қилиш имкониятини яратиши лозим.

- 12) Тадқиқотлар яна шуни кўрсатмоқдаки, бошланғич мактабда ўқув дастури миллий озчилик тилида ўқитилиши мақсадга мувофиқ бўлади. Миллий озчилик тили фан сифатида мунтазам ўқитилиши керак. Давлатнинг расмий тили ҳам, имкон бўлса болаларнинг тил ва маданий муҳитини яхши тушунадиган икки тилли ўқитувчилар томонидан, мунтазам ўқитилиши керак. Бу даврнинг сўнгига келиб, давлат тилида бир неча амалий ёки ноназарий фан ўқитилиши керак. Давлатлар имкон қадар ота-оналарга шундай шароит яратишлари лозим.
- 13) Ўрта мактабда ўқув дастурининг асосий қисми миллий озчилик тилида ўқитилиши керак. Миллий озчилик тили фан сифатида мунтазам ўқитилмоғи лозим. Давлатнинг расмий тили ҳам, имкон қадар болаларнинг тил ва маданий муҳитини яхши тушунадиган икки тилли ўқитувчилар томонидан, мунтазам ўқитилиши керак. Бу вақтга келиб давлат тилида ўқитилаётган фанлар сони аста-секин оширилиши мақсадга мувофиқ. Тадқиқотларга кўра, бу ошиш қанчалик аста-секинлик билан амалга оширилса, бола учун шунча яхши бўлади.
- 14) Бошланғич ва ўрта босқичларда миллий озчилик тилида таълим олиб борилиши барча фанлар бўйича она тилида билим олган ўқитувчилар мавжудлигига боғлиқ. Шунинг учун миллий озчилик тилларида таълим олишга тенг имкониятлар яратиб бериш мажбуриятдан келиб чиқиб, давлатлар ўқитувчи тайёрлаш учун шароитлар яратиши ва бу шароитлардан фойдаланишни осонлаштириши зарур.

Касб-хунар ўқув юртларида миллий озчиликлар таълими

- 15) Агарда миллий озчиликка мансуб шахслар шунга хоҳиш билдирса, эҳтиёжини намоёниш этса ва уларнинг сони шуни оқласа, уларнинг она тилида махсус фанлар бўйича касб-хунар таълими ташкил этилиши керак.
- 16) Миллий озчилик тилида таълим олиб боровчи ўқув муассасасининг ўқув дастури шундай тузилиши керакки, уни битириб чиққан

талабалар эгаллаган мутахассислигини ҳам давлат, ҳам она тилида қўллай олсин.

Миллий озчиликларнинг олий таълими

- 17) Агарда миллий озчиликка мансуб шахслар шунга эҳтиёжини намоиш этиб, уларнинг сони шуни оқласа, уларнинг она тилида олий таълим ташкил этилиши керак. Миллий озчиликлар учун олий таълим қонуний йўл билан, мавжуд олий таълим муассасаларида мазкур миллатнинг эҳтиёжи учун етарли шарт шароитлар яратиш орқали ташкил этилиши мумкин. Миллий озчилик вакиллари шунингдек мустақил равишда ўзларининг олий ўқув муассасаларини ташкил этиш йўллари ва имкониятларини қидириши мумкин.
- 18) Агарда яқин ўтмишда миллий озчилик ўзининг олий таълим муассасаларига эга бўлган ва фаолиятини юритган бўлса, бу ҳолат келажакда таълим моделларини белгилашда ҳисобга олиниши лозим.

Ўқув дастурлари ишлаб чиқиш

- 19) Халқаро ҳужжатларда маданиятлараро таълим ва миллий озчиликлар тарихи, маданият ва урф-одатларига берилаётган аҳамиятни кўзда тутиб, давлатлар мажбурий умумий таълим дастурларида ўзларида яшаб турган миллий озчиликларнинг тарихи, маданияти ва урф-одатлари ўқитилишини таъминлашлари лозим. Асосий миллат вакилларини шу давлатда яшовчи миллий озчиликлар тилини ўрганишга рағбатлантириш давлатда кўп маданиятлилик ва миллий озчиликларга илиқ муносабатни оширади.
- 20) Миллий озчиликларга тегишли ўқув дастурлари мазкур миллий озчиликларнинг манфаатларини ифодаловчи ташкилотларнинг фаол иштирокида ишлаб чиқилиши зарур.
- 21) Давлатлар миллий озчиликлар тили бўйича таълим, ўқув дастурлари ишлаб чиқиш ва баҳолаш марказлари ташкил этишда кўмак бериши

Гаага тавсиялари

лозим. Бу марказлар мавжуд таълим муассасаларига бириктирилиши ва улар ўқув дастурларида кўрсатилган мақсадларга эришилишида ёрдам бериши керак.

1996 йил октябр

МИЛЛИЙ ОЗЧИЛИКЛАРНИНГ ТАЪЛИМ ХУҚУҚЛАРИГА ОИД ГААГА ТАВСИЯЛАРИГА ТУШУНТИРИШ ХАТИ

Кириш

1948 йилда қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари Умумий Декларацияси илк бора таълимни инсон ҳуқуқлари қаторига киритган ҳужжат бўлиб, бу соҳада янги давр очиб берди.

Декларациянинг 26-моддасида бошланғич таълим мажбурий деб тан олинган. Унда давлатлардан техник ва касб-хунар таълимини барча учун очик қилиш ва олий таълимга шароитдан келиб чиқиб имконият яратиш талаб қилинади. Унда шу ҳам аниқ қайд этилганки, таълимнинг мақсади инсон шахсиятининг тўлиқ такомиллашиши ва инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларга ҳурматнинг оширилишидан иборат бўлиши керак. Шунингдек, 26-моддада таълим миллатлар, ирқий ва диний гуруҳлар ўртасида ўзаро тушуниш, бағрикенглик ва дўстликни ошириши ва тинчликни сақлашга ҳисса қўшиши қайд этилган. Моддада шунингдек ота-оналарнинг ўз фарзандига қандай таълим берилишини танлашдаги бирламчи ҳуқуқи ҳақида сўз боради. 26-модда шартлари халқаро қонунларда ва **Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар бўйича халқаро битимда** аниқ ва батафсилроқ келтирилган.

26-модда умуман таълим ҳуқуқи ва айниқса миллий озчиликларнинг таълим ҳуқуқини тасдиқловчи ва такомиллаштирувчи кейинчалик ишлаб чиқилган халқаро ҳужжатларнинг очик ва узвийлигини белгилаб берди.

- **Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар бўйича халқаро битимнинг 27-моддаси.**
- **Болалар ҳуқуқлари конвенциясининг 30-моддаси.**

Юқорида тилга олинган моддалар миллий озчиликларга ўз гуруҳи вакиллари билан мулоқотда ўз она тилидан фойдаланиш ҳуқуқини кафолатлайди. Қуйидаги моддалар, ўз навбатида, миллий озчиликларга

ўз она тилларини ўрганиш ва унда таълим олиш ҳуқуқи билан боғлиқ кафолатлар беради.

- **Таълим соҳасида камситишларга қарши кураш ҳақидаги ЮНЕСКО Конвенциясининг 5-моддаси.**
- **ЕХХКнинг инсон масалалари бўйича Анжумани Копенгаген мажлиси Хужжатининг 34-боби.**
- **Кичик миллий, этник, диний ва тил гуруҳларига мансуб шахсларнинг ҳуқуқлари бўйича БМТ Декларациясининг 4-моддаси.**
- **Миллий озчиликларни ҳимоя қилиш бўйича Асосий Конвенциянинг 14-моддаси.**

Бу халқаро қонунларнинг барчасида турли даражада миллий озчиликларнинг она тили орқали ўзлигига эришиши ҳақида сўз боради. Бу ҳуқуққа, авваламбор, таълим орқали эришилади. Шу билан бирга, худди шу қонунларнинг ўзида миллий озчиликларнинг тил орқали ўзлигига эришиши ва бошқа томондан кенг жамият турмушида иштирок этиши ўртасидаги мувозанат зарурати алоҳида ўрин тутаяди. Бундай бирлашув ҳам жамият, ҳамда давлат тил(лар)ини пухта билишни талаб этади. Бағрикенглик ва плюрализмни тарғиб қилиш ҳам бу жараённинг муҳим қисми ҳисобланади.

Миллий озчиликлар тилларида таълим олиш ва уларни ўрганиш масалалари ва инсон ҳуқуқларига тааллуқли халқаро хужжатлар ҳалигача ноаниқ ва ўта мавҳумлигича қолмоқда. Уларда миллий озчиликларга она тилини ўрганиш имконияти қай даражада ва қандай воситалар орқали яратилиши кераклиги ҳақида аниқ маълумот ёки кўрсатма йўқ. Бошқа элементлар қатори, Европа Кенгаши қабул қилган **Миллий озчиликларни ҳимоя қилиш бўйича Асосий Конвенциясининг 14-моддасида** келтирилган миллий озчиликнинг она тилида ўқиши учун «етарли имконият» каби тушунчаларни тарғиб қилмоқ лозим. Уларга мазкур Конвенциянинг 5-моддасида келтирилган тил ва маданиятни ҳимоя қилиш, сақлаш, қўллаш ва ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш зарурати ёки **ЕХХКнинг инсон масалалари бўйича Анжумани Копенгаген мажлиси Хужжатининг 33-бобида** келтирилган миллий озчиликларнинг этник, маданий, тил ва

диний ўзига хослигини ҳимоя қилишга қаратилган чоралар кўриш талаби киради.

Давлатларнинг тилни ўрганиш учун шароит яратиш имконияти қай даражадалигидан қатъий назар, бу фаолият тасодифий тарзда олиб борилмаслиги керак. Давлатлардан миллий озчиликларнинг эҳтиёжларига етарли эътибор бериш талаб қилинади, чунки бу эҳтиёжлар мазкур миллатлар тарафидан мунтазам равишда кўрсатилади ва намоёниш этилади.

Ўз навбатида, миллий озчиликлар томонидан қўйилаётган талаблар ўринли бўлиши зарур. Улар ўзларининг сони, яшаб турган минтақасидаги демографик зичлиги, бундан ташқари уларга кўрсатилаётган шу хизматларга ўзлари доимий равишда ҳисса қўша олиш имконияти каби омилларга етарли эътибор беришлари керак.

Халқаро ҳужжатлар руҳи

Миллий озчиликлар ҳуқуқларининг халқаро меъёрий ҳужжатларда ёритилиш йўллари йиллар мобайнида такомиллашиб келмоқда. **Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар бўйича халқаро битимдаги** «...миллий озчилик вакилларининг ... ҳуқуқи рад этилмайди» (1966) каби мажхул формулалар ўрнини 1990 йилги **ЕХҲКнинг инсон масалалари бўйича Анжумани Копенгаген мажлиси Ҳужжатидаги** «...давлатлар миллий озчиликларнинг этник, маданий, тил ва диний ўзига хослигини ҳимоя қилади» каби ижобий ва фаол ёндашувлар эгаллади. Ёндашувдаги бу прогрессив ўзгаришлар шуни кўрсатадики, халқаро қонун ва ҳужжатларни чекланган ва минималистик тарзда талқин қилиш уларнинг руҳига зид келади.

Бундан ташқари, таълим олиш имконияти даражаси **Бирлашган Миллатлар Хартиясининг** 1-моддаси ва **Инсон ҳуқуқлари Универсал Декларациясининг** 2-моддасида зикр этилган ва кўплаб халқаро ҳужжатларда келтирилган тенглик ва камситмаслик тамойилларига асосланиб белгиланиши керак. Шунингдек, ҳар бир давлатнинг ўзига хос шароитларини ҳам ҳисобга олиш зарур.

Чоралар ва ресурслар

ЕХХТ давлатларининг миллий озчиликлар ҳуқуқлари масалаларига фаол ёндашиши қўллаб-қувватланади, масалан, **Копенгаген Хужжатининг 31-моддаси** давлатларни миллий озчиликларнинг тўла тенглигини таъминлайдиган чоралар ишлаб чиқишга ундайди. Худди шу йўсинда, **Копенгаген Хужжатининг 33-моддаси** давлатлардан ўз худудида яшовчи миллий озчиликларнинг этник, маданий, тил ва диний ўзига хослигини ҳимоя қилишни ва бу хусусиятларни тарғиб қилиш учун шароитлар яратишни талаб қилади.

Баъзи ҳолларда давлатлар миллий озчиликлар манфаати учун таълим сиёсати ва дастурлар ишлаб чиқишга тўсқинлик қилувчи жиддий молиявий тўсиқларга дуч келади. Баъзи ҳуқуқларни жорий қилиш шароитдан қатъий назар ва зудлик билан талаб қилинсада, давлатлар **Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар бўйича халқаро битимнинг 2-моддасида** кўрсатилганидек, барча мавжуд ресурслар, шу жумладан халқаро ёрдамдан фойдаланган ҳолда миллий озчиликларнинг таълимга бўлган ҳуқуқини тўла жорий қилинишига эришишга ҳаракат қилишлари лозим.

Номарказлаштириш ва иштирок

Миллий озчиликларни ҳимоя қилиш бўйича Асосий Конвенциянинг 15-моддаси, ЕХХКнинг инсон масалалари бўйича Анжумани Копенгаген мажлиси Хужжатининг 30-боби, Кичик миллий, этник, диний ва тил гуруҳлари вакилларининг ҳуқуқлари бўйича БМТ Декларациясининг 3-моддасида миллий озчилик вакиллари қарор қабул қилиш жараёнларида ва айниқса уларга бевосита таъсир қилувчи қарорлар қабул қилишда қатнашишларининг аҳамиятига алоҳида урғу берилган.

Айниқса миллий озчиликлар турмушига таъсир этувчи қарорлар қабул қилишдаги иштирок демократик жараённинг ажралмас қисми ҳисобланади.

Копенгаген Хужжатининг 35-бобида миллий озчиликлар вакилларининг уларнинг ўзига хослигини ҳимоя ва тарғиб қилиш билан

боғлиқ ижтимоий жараёнларда иштирок этишига алоҳида эътибор берилган, шундан келиб чиқиб, давлатлар таълим жараёнида (шу жумладан миллий озчиликлар билан боғлиқ ўқув дастурлари ишлаб чиқишда) маҳаллий ва регионал миқёсда ота-оналар иштирокига ва шунингдек миллий озчиликлар вакили бўлган ташкилотларнинг фаол қатнашишига кўмакчи бўлиши керак.

Давлат ва хусусий муассасалар

Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар бўйича халқаро битимнинг 27- моддасида миллий озчилик вакилларининг ўз гуруҳига мансуб шахслар билан ўз она тилида мулоқот қилиш ҳуқуқи ҳақида сўз боради., **Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар бўйича халқаро шартноманинг 13-**моддаси ота-оналарнинг ўз фарзандлари учун давлат органлари томонидан таъсис этилган ўқув юртларидан бошқа муассасаларда ўқишни танлаш ҳуқуқини кафолатлайди. Модда шунингдек шахслар ва ташкилотларнинг давлат томонидан қабул қилинган минимал таълим стандартларига жавоб берадиган муқобил ўқув юртлари ташкил этиш ва фаолиятини юритиш ҳуқуқини кафолатлайди. **Миллий озчиликларни ҳимоя қилиш бўйича Асосий Конвенциянинг 13-**моддаси миллий озчиликларга ўзининг таълим муассасаларини ташкил этиш ва фаолиятини бошқариш ҳуқуқини беради (лекин давлатнинг бу муассасаларни маблағ билан таъминлаш мажбурияти йўқ). **Копенгаген Хужжатининг 32-**бобида давлатларга бундай муассасаларни молиялаштириш мажбурияти қўйилмаган, лекин унда бу муассасалар «миллий қонунчиликка мос равишда давлатдан ёрдам исташи мумкин» лигини қайд этади.

Миллий озчиликларнинг ўз ташкилотлари, шу жумладан таълим муассасалари очиш ва фаолиятини юритиш ҳуқуқи халқаро қонунларда аниқ асослаб берилган ва шундай қабул қилиниши лозим. Давлатлар бу жараённи ўз маъмурий нуқтаи назаридан ва ички қонунларидан келиб чиқиб қайта кўриб чиқиш ҳуқуқига эга бўлсада, улар миллий озчиликларга ўз таълим муассасаларини ташкил этишини қийинлаштирувчи ёки олдини олувчи ўринсиз маъмурий тўсиқлар қўймаслиги лозим.

Давлатларнинг расман хусусий муассасаларни молиялаштириш мажбурияти бўлмасада, уларга барча ички ва халқаро манбалардан маблағ излашга тўсқинлик қилмаслиги керак.

Бошланғич ва ўрта босқичда миллий озчиликлар таълими

Миллий озчиликларнинг таълим ҳуқуқларига оид халқаро ҳужжатларда айтилишича, миллий озчиликлар нафақат ўз она тили орқали ўзига хослигини сақлаш, балки давлат тилини ўрганиш орқали кенг жамият турмушига қўшилиш ҳуқуқига ҳам эгалар.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, ЕХХТ мамлакатларидаги миллий озчиликлар кўп тиллилиikka эришиши миллий озчиликларни ҳимоя қилиш ва бирлашувига тааллуқли халқаро ҳужжатларнинг мақсадларига эришишнинг энг самарали йўли деб айтиш мумкин. Бошланғич ва ўрта таълимга тегишли тавсиялар миллий озчиликлар тилидаги таълим сиёсати ёки уни ўқитиш ва тегишли ўқув дастурлари ишлаб чиқишда ёрдам беришга мўлжалланган.

Таклиф қилинаётган ёндашув таълим соҳасидаги тадқиқотлардан келиб чиққан бўлиб, барча тегишли халқаро меъёрий ҳужжатларнинг амалий талқинини ўз ичига олади.

Ушбу ёндашувнинг самарадорлиги бир қатор омилларга боғлиқ. Биринчидан, бу ёндашув таълим воситаси сифатида фойдаланиш орқали заифроқ бўлган миллий озчиликнинг она тилини такомиллаштириш даражаси. Яна бир омил бу икки тилда сўзлашувчи ўқитувчилар ушбу жараёнда қай даражада қатнашиши.

Ҳисобга олиниши керак бўлган яна бир омил бу ҳам миллий озчилик, ҳам давлат тиллари 12 йиллик таълим жараёнида фан сифатида ўқитилиши даражаси ва ниҳоят, бола таълимининг турли босқичларида ҳар иккала тилдан таълим воситаси сифатида энг мақбул равишда фойдаланилиш даражаси.

Ушбу ёндашув миллий озчилик тилига ривожланиш имконияти яратишга интилишни акс эттиради. У бошқалардан тубдан фарқ қилади, чунки уларда асосий мақсад миллий озчилик тилида минимал

машғулотлар олиб бориш ва ундан фақатгина асосий давлат тилидаги таълимга ўтиш воситаси сифатида фойдаланишдир.

Ўқув дастури тўла давлат тилида олиб борилиб, миллий озчиликларга мансуб болалар асосий миллат болаларига тўла қўшиб юборилиши халқаро андозаларга тўғри келмайди. Худди шу фикр бутун дастур тўлалигича миллий озчиликнинг она тилида, давлат тилидан тўла ажратилган ҳолда ўқитиладиган, давлат тили эса умуман ўқитилмайдиган ёки минимал даражада ўқитиладиган мактабларга ҳам тегишли.

Касб-хунар ўқув юртларида миллий озчиликлар таълими

Копенгаген Хужжатининг 34-бобида келтирилган миллий озчилик вакилларининг ўз она тилини ўрганиш ва унда таълим олиш ҳуқуқи махсус фанлар бўйича касб-хунар таълимига ҳам тегишли. Тенгликни ва камситишларнинг олдини олишни таъминлаш учун ЕХҲТ давлатлари миллий озчиликлар шунга иштиёқ билдирса ва уларнинг сони шуни оқласа, бундай таълим олиш имкониятини яратиб бериши керак.

Бошқа томондан, давлатнинг ўз иқтисодий ва таълим сиёсатларини белгилаш ҳуқуқини ҳам ёддан чиқармаслик лозим. Битирувчининг ҳам ўз она тилида, ҳам давлат тилида профессионал фаолият кўрсата олиши унга устунлик беради. Бу унга ҳам ўша миллий озчилик яшаб турган худудда, ҳамда давлатнинг бошқа ҳар қайси жойида ишлаш имкониятини беради. Чексиз товар, хизматлар ва меҳнат ҳаракати хос бўлган бозор иқтисодига ўтиш даврида бундай чекланиш давлатга меҳнат бозори ва умуман иқтисодий ривожланиш имкониятлари яратишда халал бериши мумкин. Шунинг учун, миллий озчилик тилида олиб борилаётган касб-хунар таълимида талаба давлат тил(лар)ини яхши эгаллашига ҳам эътибор берилиши керак.

Миллий озчиликларнинг олий таълими

Аввалги вазиятагидек, **Копенгаген Хужжатининг** 34-бобида келтирилган миллий озчилик вакилларининг ўз она тилини ўрганиш ва унда таълим олиш ҳуқуқи олий таълимга ҳам тегишли деган хулоса келтириб чиқариши мумкин. Бу ҳолда яна тенг имконият ва

камситмаслик тамойилларини ва шунингдек жамоанинг эҳтиёжини ва сонининг етарлилигини ёдга олишга тўғри келади. Агар давлат бундай таълимга маблағ ажратмаса, миллий озчиликлар ташкилотларининг мустақил равишда таълим муассасалари ташкил этиш ҳуқуқлари чекланмаслиги керак.

Копенгаген Хужжатининг 33-бобида давлатнинг нафақат миллий озчиликлар ўзига хослигини ҳимоя қилиш, балки уни тарғиб қилишдаги ролига ҳам эътибор берилган. Шундан келиб чиқиб, давлатлар эҳтиёж мавжуд бўлган ва аҳоли сони етарли бўлган жойларда миллий озчиликларга олий таълим олиш имконияти яратиб бериш масаласини ҳам кўриб чиқишлари лозим. Бу таълим фақатгина ўқитувчилар малакасини ошириш билангина чекланмаслиги керак.

Айтилганлардан келиб чиқиб, айниқса бозор иқтисодиётига ўтиш даврида бўлган давлатлар дуч келадиган молиявий қийинчиликларни ҳисобга олиш зарур. Миллий озчилик тилида олий таълим ташкил этиш параллел инфратузилма яратиш дегани эмас. Аксинча, параллел равишда бундай университетлар очиш миллий озчиликни асосий аҳолидан ажралиб қолишига олиб келиши мумкин. **Инсон ҳуқуқлари Универсал Декларациясининг** 26-моддасида таълимнинг мақсади миллатлар, ирқий ва диний гуруҳлар ўртасида ўзаро тушуниш, бағрикенглик ва дўстликни ривожлантиришдан иборат дейилган. Шуни ва бирлашувга интилишни назарда тутган ҳолда, асосий аҳоли ва миллий озчиликларнинг интеллектуал ва маданий ривожланиши бир биридан ажралган ҳолда амалга ошмаслиги керак.

Ўқув дастурлари ишлаб чиқиш

Иккинчи Жаҳон Уруши тугаганидан буён сони тобора кўпайиб бораётган халқаро ҳужжатларда таълим мақсадларига берилаётган эътибор ошиб бормоқда. Ушбу ҳужжатларга кўра, таълимдан мақсад илмий ёки техник маълумот бериш билангина чекланиб қолмасдан, бағрикенглик, плюрализм, халқаро ва жамиятлараро ҳамжиҳатлик каби қийматларни ҳам ўз ичига олиши зарур. Бундай талаб, албатта, миллий озчиликлар яшовчи давлатлар зиммасига алоҳида масъулият юклайди. Бу давлатларда этник гуруҳларнинг биргаликда яшаши ва ҳамжиҳатлиги ҳам ички барқарорлик учун жуда муҳим. Бундай биргаликда яшаш ва

ҳамжиҳатликнинг минтақавий тинчлик ва хавфсизликни сақлашда ҳам аҳамияти катта.

Миллий, этник, диний ва тил озчиликлари вакилларининг ҳуқуқлари бўйича БМТ Декларациясининг 4-моддасида давлатлардан «ўз худудида яшовчи миллий озчиликларнинг тарихи, анъаналари, тили ва маданиятини ўрганишни рағбатлантириш» талаб қилинади. **Миллий озчиликларни ҳимоя қилиш бўйича Асосий Конвенциянинг 12-моддасида** давлатлардан «ўзларининг миллий озчиликлари маданияти, тарихи, тили ва дини ҳақида билим тарқалишига йўл очиш» талаб қилинади.

ЕХХК инсон масалалари бўйича Анжумани Копенгаген мажлиси Хужжатининг 34-бобида давлатлар ўрта мактаб ўқув дастурларини тузишда «миллий озчиликлар тарихи ва маданиятини ҳисобга олади» дейилади.

Бу талаблар давлатларга ўз мактаб ўқув дастурларига шу давлатда яшовчи турли миллий озчиликларнинг тарихи ва анъаналари ҳақида мавзулар киритиш мажбуриятини юклайди. Бунга давлат ҳукуматлари бир томонлама эришиши мумкин ва мазкур миллий озчиликларнинг иштироки талаб қилинмайди. Шундай бўлсада, бу ёндашувни қўллаш тавсия этилмайди ва у салбий ҳолатларга олиб келиши мумкин.

Миллий озчиликларни ҳимоя қилиш бўйича Асосий Конвенциянинг 15-моддаси, ЕХХКнинг инсон масалалари бўйича Анжумани Копенгаген мажлиси Хужжатининг 30-боби, Кичик миллий, этник, диний ва тил озчиликлар вакилларининг ҳуқуқлари бўйича БМТ Декларациясининг 3-моддасида миллий озчилик вакиллари қарор қабул қилиш жараёнларида ва айниқса уларга бевосита таъсир қилувчи қарорлар қабул қилишда қатнашишларининг заруратига алоҳида урғу берилган.

Шунинг учун, миллий озчиликлар тилида ўқув дастурлари ишлаб чиқиш бўйича махсус марказлар ташкил этилиши бу икки томонлама жараёнга туртки бўлади ва унинг сифати ва профессионаллик даражасини оширади.

Сўнгги изоҳлар

Бир қатор ЕХҲТга аъзо мамлакатларда миллий озчиликларнинг таълим ҳуқуқлари жуда нозик масала. Шу билан бирга, таълим жараёни иштирокчи давлатларда яшовчи жамоалар ўртасида ўзаро ҳурмат ва тушунишни мустаҳкамлаш имкониятига эга.

Ушбу масаланинг ҳозирги кундаги нозик табиатидан ва инсон ҳуқуқлари билан боғлиқ турли халқаро ҳужжатларга киритилган андозаларнинг бироз ноаниқ ва ўта мавҳумлигидан келиб чиқиб, бир қатор тавсиялар ишлаб чиқиш миллий озчиликларнинг таълим ҳуқуқлари масаласига кўпроқ ойдинлик киритиш ва ёндашишга ёрдам бериши мумкин. Гаага тавсиялари кенг қамровли ва тўла бўлиши мақсад қилиб қўйилмаган. Улар иштирокчи давлатларга миллий озчиликлар таълими билан боғлиқ сиёсат ишлаб чиқишда умумий пойдевор бўлиб хизмат қилишга мўлжалланган.